

Er is een wezenlijk onderscheid tussen het begrip 'persoon' en 'het heilige van de menszelf'. De in onze samelevingsinds de verlichting gebruikelijke noties van 'recht', 'persoon' en 'zelfontplooing' zijn ontoereikend om dat 'heilige' in bescherming te nemen 34.

Bron van het 'heilige' is 'het goede' dat niet met iets als 'recht hebben op' 'opgeëist' kan worden. Op dat deel van de Ziel, is gerechtigheid in de eerste plaats van toepassing. 'Recht' is een afgeleide, en niet van belang 35.

Daar waar vanuit het verborgene van het hart de geruisloze schreeuw klinkt "waarom doet men mij kwaad?" vindt er in elk geval onrecht plaats 36.

Er is sprake van een zekere wellust als een mens de begrenzingen rond het heilige niet eerbiedigt: die van de realiteit van het eigen menselijk bestaan en de eerbiediging van het menselijk bestaan van de ander 37.

De mens bij wie die grenzen niet zijn eerbiedigd, lijkt de stem van het hart doodgemaakt, of is haar/zijn vermogen tot het articuleren van de innerlijke schreeuw kwijtgeraakt 37.

Wat er noodzakelijk is: Publieke onderwijs zo inrichten dat er aan dat deel van het hart optimale middelen worden verschaft om zich uit te drukken.

In plaats van vrijheid van meningsuiting: een atmosfeer van stilte en aandacht, waarbinnen, de onbeholpen schreeuw gehoord kan worden.

Een institutioneel systeem die mensen, op gezaghebbende plekken aanstelt, die in staat en bereid zijn die stem te horen.38

Politieke partijen die opgaan in de strijd om regeringsmacht, zien al naar gelang hun programma, deze schreeuw als lawaai, of als storende propaganda, of doen het nog verder opzwellen.38

Dit gaat ook op voor organisaties, ook vakbonden en kerken, die zich niet weten te onderscheiden van het spel van de politiek. 39

We zullen dus iets anders moeten uitvinden dan de zgn. 'democratie'. In het geval dat 'vrijheid van meningsuiting' 'vrijheid van propaganda' is. De enige delen van de ziel die het waard zijn om zich te uiten zijn niet vrij om dat te doen, en hebben in een dergelijk democratisch systeem niet meer vrijheid dan in een totalitair systeem. 39

Tegenwoordig wordt algemeen aangenomen dat de wetenschappelijke en artistieke vermogens van een mens 'heilig' zijn. Immers dit zijn de meest hoogstaande vormen van de ontplooiing van de menselijke persoon. 'Ontplooing' is hierbij het enige argument, zonder dat men kijkt wat eruit voortvloeit. Het 'onbevredigde verlangen" waarbij alle normen en waarden en criteria erkend worden, behalve de waarheid. 40

Dit soort wetenschap, kunst, literatuur, filosofie, dat alleen maar een vorm van persoonlijke zelfontplooing is, vormt een schitterend gebied, met evenzovele glorieuze onsterfelijke namen.41

Boven dat domein, ver erboven, door een afgrond gescheiden, ligt het andere gebied, van de dingen van de allereerste orde. Naar hun wezen anoniem. Zelfs de dragers van namen die bekend zijn gebleven zijn in die anonimiteit opgegaan. Hun persoon is verdwenen. 42

De volmaaktheid is onpersoonlijk. De persoon in ons, dat is dat deel dat zich vergist, dat vervreemd is van zijn/haar heiligheid, dat nog 'ik' zegt. 41

Collectief levende mensen hebben geen toegang tot het onpersoonlijke. Want om deze overgang te voltrekken is feitelijke en morele afzondering nodig. Die overgang voltrekt zich van het collectieven naar afzonderlijke personen tot de toegang tot het onpersoonlijke mogelijk is.42

'De persoon' staat dus dichter bij 'het heilige' dan de gemeenschap. "De gemeenschap" brengt ons op een dwaalspoor omdat zij een valse nabootsing is van 'het heilige'. De dwaling van de gemeenschap is het sacrale karakter dat haar toegekend wordt, en dat staat gelijk aan

afgoderij, in de tijd het meest verbreide vergrijp dat er is. de mens voor wie alleen de ontplooiing van de persoon telt is zelfs helemaal de zin voor het heilige kwijt geraakt. In één en dezelfde geest vaak een combinatie in verschillende dosering. 42 Laatst genoemde dwaling bezit minder energie en duurzaamheid dan de eerste. 43

Ondergeschiktheid van de persoon is haar/hem niet aan te rekenen. Het is samen met 'ontplooiing' te beschouwen als één gegeven mechanisme.43

Juist kunstenaars schrijvers, wetenschappers, zijn door de de feitelijke natuur der dingen slaven van de collectieve opinie.43

Je ontsnapt aan de collectiviteit door je boven het oersoonlijke te verheffen, en binnen te dringen in het onpersoonlijke. Op dat moment is er in een klein deel van je ziel, waar niets collectiefs greep op heeft, 44

Uit dat deel van je ziel put je energie voor een kleine, maar reële tegenkracht tegen elke collectiviteit, die veel sterker is dan een mens alleen. Maar: hier ligt in principe de mogelijkheid van het onpersoonlijke om bezit te nemen van de collectiviteit. Mits je maar een methode zou kunnen vinden om die verandering teweeg te brengen. 44

Dat brengt een verantwoordelijkheid met zich mee: De oproep tot respect voor het heilige karakter van de mens. Die oproep aan een collectiviteit te doen heeft geen zin, want die is een abstractie niet iemand, of hooguit een mechanisme dat uit is op zelfhandhaving.45

Het grootste gevaar van de gemeenschap is niet om de persoon te onderdrukken, maar de neiging van de persoon om zich in de gemeenschap te storten en erin op te gaan. 45

Hij heeft bij die missie ook weinig zin om tegen de persoon te zeggen dat hij/zij heilig is, hij/zij gelooft het toch niet, want hij/zij voelt het niet zo. En terecht: want hij./zij is het ook niet. 45

En als ze al een bepaald gevoel van heiligheid in zichzelf menen te ontwaren, dat ze algemeen dus ook mensen te kunnen toekennen aan 'iedereen', dan leven ze in een dubbele illusie. Die van een valse imitatie die door de gemeenschap is voortgebracht. Een collectieve

begoocheling, die sociale achting met zich meebrengt, maar waarvan de persoon zelf de zetel is.45/46

Deze veralgemenisering van het heilige, door dit aan 'de persoon' toe te kennen mist kracht, om het 'gegeven' van het bestaan anoniem te laten worden, de ambitie om zowel 'persoon', als 'heilig' te zijn levert een mens op die het koud heeft, en het warm probeert te krijgen door heiligheid met sociale achting te verwarren. Dit is een ver-intellectualisering van het persoonlijke en het heilkige, van mensen die de ruimte hebben en in zekere mate de vrije beschikking over hun tijd. Green wonder dat dit ideaal zich niet verspreid onder het volksmilieus.46

Als deze ideeën van persoonlijke ontplooiing het goede zouden zijn, dan kun je gemakkelijk de weg van het kwade nog verder bewandelen dan de moderne maatschappij, de zgn, democratische al heeft gedaan. Denk aan de moderne fabriek, niet ver verwijderd van de grens van verschrikking.46/47

Lichamelijke arbeid is op zichzelf geen vernedering. Ze behoort niet tot de kunst en niet tot de wetenschap. Maar heeft wel iets wat absoluut gelijkwaardig is: Ze verschaft eenzelfde mogelijkheid om door te dringen tot een onpersoonlijke vorm van opmerkzaamheid. Op een andere manier is het een bepaald contact met de werkelijkheid. Met de waarheid en de schoonheid van dit universum, en met de eeuwige wijsheid die er de ordening van uitmaakt. 47

Onteren van arbeid is dus heiligschennis. Als zij die lichamelijk werk ook zo ervaren, en dus ervaren dat zij van deze ontoring ook slachtoffer zijn, maar dan ook in zekere zin medeplichtig, dan zou hun protest een heel andere gloed vertonen, dan glans die ze ontlenden aan hun strijd om recht en persoon.

Het zouden geen afzonderlijke op onderdelen onderhandelbare eisen meer zijn, maar een opstand van heel hun wezen. Een schreeuw van hoop uit het diepst van hun hart. 48

Zonder dat is het een sinistere klucht, die wordt opgevoerd door de arbeidersbeweging, de vakbonden, haar politieke partijen en hun linkse intellectuelen.48

Met de notie van 'recht' wordt al van tevoren de waarde van de 'gerechtigheid' in de kiem gesmoord. 40

Zo zijn er tal van noties, die vanuit zichzelf helemaal geen deel hebben aan het boven natuurlijke, maar ze gaan toch een beetje boven het brute geweld uit. Ze blijven afhankelijk van de gewoonten van 'het collectieve beest' (Plato) Toch dragewen ze een spoor van het dictaat dat ze is opgelegd door de bovennatuurlijke werking van de genade. Als deze sporen niet voortdurend worden geijkt aan de hernieuwde bovennatuurlijke werking, zullen zij ook noodzakelijkerwijs worden onderworpen aan de grillen van het beest. 49

Noties als recht, persoon, democratie horen tot deze categorie. Democratie heeft geen enkel verweer tegen dictators. Persoon is van nature onderworpen aan collectiviteit. Recht is van nature afhankelijk van macht; leugens en dwalingen waardoor deze waarheden worden versluierd zijn buitengewoon gevaarlijk. Ze verhinderen ons om nog een toevlucht te nemen tot het enige wat zich onttrekt aan deze macht en die in ons de vrijheid waarborgt: dat is die andere macht, die wordt gevormd door de schittering van de geest. 50

Een van die leugens is die van het 'natuurrecht', via de verlichting tot ons gekomen vanuit Rome. (net als Hitler begrepen zij dat macht allen doeltreffend is als het omkleed is met enkele ideeën. Het recht verleent aan hen die het onderwerpt geen ander recht dan om te gehoorzamen. Grieken kenden geen woorden voor 'recht' ze stelden zich tevreden met 'gerechtigheid'.50

De sociale kwestie heeft, door 'gerechtigheid' te vervangen door onderhandelingen over rechten, gemaakt dat er van de schreeuw die opwelt uit het diepste van de ingewanden niet meer dan een schel gekibbel om sociale eisen is overgebleven. 53

De categorie van mensen die zowel de sociale eisen als de dingen in het algemeen formuleert, zij die het monopolie van de taal hebben, zij vormen zelf een categorie van bevoorrechten.

Het volk is veel dichter in de buurt van het goede, dat de bron is van schoonheid, van waarheid, van vreugde en vervulling, dan hen

die het hun medelijden schenken. Maar omdat het zich niet op de juiste plek bevindt en niet eet hoe er te komen, speelt zich alles zo afdat het lijkt alsof het er nog oneindig ver van is verwijderd.

Zij die namens het volk of tot het volk spreken, zijn ook niet in staat de noodsituatie te zien, of capabel om het goede te ontdekken dan in bereik ligt. Toch heeft het volk het nodig om begrepen te worden, omdat ongeluk niet in staat is zich te articuleren. 55

De ongelukkige mens hoeft niet te rekenen op de getalenteerden, de persoonlijkheden, de beroemdheden, zelfs niet op de genieën. Of het moest zijn die van de hoogste orde, de dichters van de klassieken.

Maar: er is een massa mensen die door de natuur slecht of middelmatig is bedeed, en oneindig minderwaardig schijnen aan dergelijke genieën, maar die niettemin in het rijk van het onpersoonlijk goede leven, waartoe zelfs laatstgenoemden niet zijn doorgedrongen. De dorpsgek, de idioot, die de waarheid liefheeft, al komt het er stuntelig uit. Hij komt dichter bij Plato dan ooit Aristoteles. Hij bezit genialiteit waar Aristoteles niet verder komt dan getalenteerd. Dat moet je hem zeggen, ook tegen de mensen met talent, die met middelmatige begaafdheid, nauwelijks meer dan dat, ze zijn in feite geniaal. Hoogmoedig zullen ze niet worden, want liefde voor de waarheid gaat altijd gepaard met nederigheid. Echt genie is de bovennatuurlijke deugd van de nederigheid op het gebied van het denken.59

Allen de categorie van werkelijk zuivere helden, heiligen, en genieën kunnen aan de categorie ongelukkigen hulp bieden. Ze worden echter van elkaar afgeschermd, door de mensen met talent, intelligentie, energie, karakter, en een sterke persoonlijkheid, die zich tussen hen plaatsen en zo verhinderen dat er hulp geboden wordt. Deze mensen moet je geen kwaad berokkenen. Ze moeten zachtjes terzijde worden geschoven, zodat ze het bijna niet merken. Het scherm van de collectiviteit echter moet je kapotslaan. Die sectoren van onze instituties, onze moraal, waarin een of andere partijgeest huist. 59

Waarheid en ongeluk hebben een verbond als smekelingen zonder stem. Ongeluk is sprakeloos tegenover de welbespraakte rechter,

de waarheid tegenover de rede die in beslag genomen wordt door sierlijk verwoorde overtuigingen.⁶⁰

Overtuigingen behoren tot het natuurlijke vermogen dat men intelligentie noemt ze staan in relatie tot opinies en tot de taal. Taal legt verbanden, en heeft de tijd van een vertoog nodig om ze uiteen te zetten. En in dat vertoog is ze afhankelijk van de kwaliteiten van de gespreksgenoten, om het betoog te formuleren en vast te houden tot het zinnige verband van een gesprek. Die taligheid kan een grote rijkdom aan verbanden leggen. Als alle rijkdom is die rijkdom maar betrekkelijk en zelfs een ellendige armoede, vergeleken bij de volmaaktheid die alleen het waard is om verlangd te worden. Een geest die in de taal is opgesloten, zelfs als hij optimaal in taligheid slaagt, bevindt zich in gevangenschap. ⁶⁰

De grenzen van zijn geest worden gevormd door de hoeveelheid van onder woorden te brengen relaties die hem ter beschikking staan en die hem op dat ene moment te binnen schieten.

Gedachten die tot op dat moment buiten zijn bereik zijn gebleven, staan hem niet ter beschikking, die bevinden zich buiten het bereik van zijn taal.

Zo beweegt zich de geest in een gesloten ruimte van partiële waarheid, die meer of minder omvangrijk kan zijn, zonder dat hij ook maar één blik zou kunnen werpen op wat erbuiten ligt.

Als je op die manier jezelf voor intelligent houdt, leef je in werkelijkheid in je eigen gevangenschap. En als je al was het ook maar in één enkele seconde dat beseft, maar dat onmiddellijk moedwillig vergeet, om maar niet onder dat besef te hoeven lijden, leef je in je leugen.

Dergelijke intelligentie is geen goed, zelfs geen voordeel. Het verschil tussen meer en minder intelligente mensen is als het onderscheid tussen criminelen die tot levenslang zijn veroordeeld, en van wie de cellen verschillend in grootte zijn. Een intelligent mens die zich laat voorstaan op zijn intelligentie, lijkt op een veroordeelde die er trots op is dat hij een grote cel heeft.

Een mens die zijn gevangenschap bewust ervaart houdt die het liefst geheim. Maar als hij een afschuw heeft van de leugen zal zij/hij moeten lijden. Maar zij./hij bevindt zich door dat besef al op een plek die verheven is boven dat wat mensen het verstand noemen. Hij/zij heeft de sleutel tot waar de wijsheid begint.

Van belang is alleen dat je als je op de grenzen van je eigen verstand stuit, waar ze ook maar liggen, hen overschrijdt. Een dorpshek is daarom net zo dicht bij de waarheid als een wonderkind. Je treedt de waarheid niet binnen zonder door je eigen vernietiging te zijn heengegaan; zonder lange tijd in een staat van extreme en totale vernedering te hebben verkeerd.⁶²

Zoals de waarheid iets anders is dan de mening, zo is het ongeluk iets anders dan lijden. Iemand die het ongeluk niet ontkent maar onder ogen ziet, is gedwongen te zeggen: "Een samenloop van omstandigheden, die ik niet in mijn greep heb, kan me meesleuren, met inbegrip van alles dat mij zo eigen is dat ik het als deel van mezelf beschouw. Dat kan gebeuren op elk moment en ik weet niet hoe dat zal gaan. Het toeval kan datgene wat ik ben op elk moment vernietigen, om erf vervolgens een willekeurig, nietswaardig en verachtelijk iets voor in de plaats te zetten".

Dàt, met heel je ziel denken, dat is het niets ondergaan. De staat van extreme en totale vernedering die tegelijk de voorwaarde is om tot de waarheid door te dringen.⁶³

Omdat het ongeluk en de waarheid dezelfde opmerkzaamheid nodig hebben om gehoord te worden, zijn ook de geest van gerechtigheid en van de waarheid een en dezelfde. De geest van gerechtigheid en waarheid is niets anders dan een soort opmerkzaamheid die uit zuivere liefde bestaat. Door een eeuwige beschikking van de Voorzienigheid wordt alles wat een mens, die handelt in een geest van rechtvaardigheid en waarheid doet, bekleed met een glans van schoonheid. Het hoogste mysterie hier op aarde. (Volgt een verhandeling over de Schoonheid ⁶⁵ Gerechtigheid ⁶⁷ Wijsheid ⁶⁸ op zich een conclusie en het waard apart door te nemen. Daarna het concept Straf, als onderscheid tussen wraak van het collectief en het terugbrengen naar de kernwaarden.

De geschonden ziel

'U interesseert me niet'. Dat is een woord dat een mens niet tot een ander richten kan zonder een wreedheid te begaan en de rechtvaardigheid te schenden. 'Uw persoon interesseert mij niet.' Dat woord kan voorkomen in een hartelijk gesprek tussen intieme vrienden, zonder ook zelfs maar het meest delicate en fijngevoelige van de vriendschap te schaden.

Zo zal men ook zonder zich te verlagen kunnen zeggen: 'Mijn persoon doet er niet toe', maar niet: 'Ik doe er niet toe'. Dat is een bewijs dat de vocabulaire van de zogenaamde personalistische stroming in het moderne denken¹ ernaast zit. En op dit gebied geldt, dat waar er een ernstige vergissing in de woordkeuze plaatsvindt, het onwaarschijnlijk is dat er niet ook een ernstige denkfout wordt begaan.

Er zit in elk mens iets heiligs. Maar dat is niet zijn persoon. Dat is evenmin de menselijke persoon in het algemeen. Het is gewoon deze mens zelf.

Neem een voorbijganger op straat die lange armen, blauwe ogen en een geest bezit waarin voor mij onbekende gedachten omgaan, welke misschien van middelmatig kaliber zijn.

Noch zijn persoon, noch de menselijke persoon in hem is mij heilig. Hijzelf is het. Hij helemaal. De armen, de ogen, zijn denken, alles. Ik zou een oneindig grote gewetenloosheid begaan als ik aan iets van dat alles schade zou toebrengen.

Als het de menselijke persoon in hem zou zijn die voor

mij heilig is, dan zou ik hem gemakkelijk de ogen kunnen uitsteken. Hij zal als blinde net zoveel menselijke persoon zijn als voor die tijd. Ik zou in het geheel niet de menselijke persoon in hem hebben aangetast. Ik zou alleen zijn ogen hebben vernield. Het is onmogelijk om de waardigheid van de menselijke persoon te omschrijven. Dat is niet alleen een onmogelijkheid omdat de woorden ervoor ontbreken. In dit geval staan er veel heldere begrippen ter beschikking. Maar deze notie kan niet eens gedacht worden; zij kan niet gedefinieerd, niet afgebakend worden door een sprakeloos blijvende activiteit van het denken.

Door nu een onmogelijk te definiëren en te denken notie tot regel van de publieke moraal te nemen, maakt men de weg vrij voor allerlei soorten tirannie.

De notie van recht, die in 1789 over de gehele wereld is gelanceerd, is door haar interne ontoereikendheid evenmin bij machte geweest om de taak die men haar toevertrouwde uit te voeren.

Het amalgaam van twee ontoereikende noties, dat gemaakt wordt doordat er over de rechten van de menselijke persoon gesproken wordt, zal ons niet verder brengen.

Wat verhindert me nu precies om de ogen van die mens uit te steken, stel dat het mij wettelijk geoorloofd zou zijn en ik er plezier aan beleef?

Hoewel deze mens me helemaal heilig is, is hij me niet heilig onder alle verhoudingen en in elk opzicht. Dat zijn armen lang zijn, dat zijn ogen blauw zijn, dat zijn gedachten misschien middelmatig zijn, dat maakt hem nog niet heilig voor mij. Evenmin dat hij – stel dat hij een graaf zou zijn – als graaf voor mij heilig zou zijn. Ook niet – als hij voddenman is – als voddenman. Niets

van dat alles zou mijn opgeheven hand kunnen weerhouden.

Wat de hand wel van toesteken weerhoudt is de wetenschap, dat als iemand hem de ogen zou uitsteken, de ziel van dezemens verscheurd zou worden door het feit dat men hem kwaad berokkent.

Vanaf het eerste levenlicht tot aan het graf is er diep in het hart van elk menselijk wezen een onoverwinnelijk iets, dat ondanks alle ervaringen van zelfbegane, ondergane en aanschouwde misdaden verwacht dat men het goed doet en geen kwaad. Dat is het wat voor alles heilig is in een mens.

7 Het goede is de enige bron van het heilige. Er is niets heilig dan alleen het goede en wat betrekking op het goede heeft. Dat kinderlijke, diepgelegen deel van het hart dat altijd het goede verwacht, is niet in het geding als er iets opgeëist wordt. Het jongetje dat jaloers zijn broer in de gaten houdt of deze niet een groter stukje taart heeft gekregen dan hij, zwicht voor een drijfveer die afkomstig is uit een heel wat oppervlakkiger gelegen gedeelte van de ziel. Het woord gerechtigheid heeft twee heel verschillende betekenissen die verband houden met beide delen van de ziel. Alleen het eerstgenoemde is van belang.

Elke keer dat op de bodem van een menselijk hart de kinderlijke klacht, die Christus zelf heeft kunnen inhouden, opwelt: 'Waarom doet men mij kwaad?', vindt er in elk geval onrecht plaats. Want ook als het hier – zoals veel gebeurt – alleen het effect van een vergissing betreft, geschiedt er toch onrecht omdat de opheldering die geboden wordt niet toereikend is. Degenen die de slagen waardoor deze schreeuw wordt uitgelokt toebrengen, zwichten voor verschillende motieven, al naar gelang hun karakter en afhankelijk van het moment. Sommigen proeven op bepaalde ogenblikken een zekere wellust in die

schreeuw. Maar velen beseffen niet eens dat hij geuit is. Want het is een geruisloze schreeuw, die alleen in het verborgene van het hart weerklinkt.

Deze twee houdingen staan elkaar nader dan het lijkt. De tweede is slechts een afgezwakte vorm van de eerste. Die onwetendheid wordt immers welwillend in stand gehouden, omdat zij misleidend is en ook van zichzelf uit een zekere wellust in zich herbergt. Er zijn geen andere grenzen aan onze wil gesteld dan die ons door de materiële noodzakelijkheden en het feit dat er andere mensen om ons heen bestaan opgelegd worden. Elke denkbeeldige verwijding van die grenzen is een vorm van wellust, en zo is er wellust in alles wat ons de realiteit van onze beperkingen doet vergeten. Daarom zijn zulke omwentelingen als de oorlog en de burgeroorlog, die alle realiteit uit het menselijke bestaan wegzuigen en van mensen marionetten lijken te maken, ook zo bedwelmend. Daarom is ook het houden van slaven voor hun meesters zo aangenaam. Bij hen die, zoals de slaven, teveel slagen te verduren hebben gehad, lijkt het deel van het hart dat door het berokkende kwaad tot een overrompelende schreeuw wordt uitgelokt, dood.

Maar dat is het nooit helemaal. Alleen is het niet meer in staat om te schreeuwen. Het is in een toestand van een dof en onophoudelijk zuchten gebracht.

Maar zelfs de schreeuw van hen in wie de macht om te schreeuwen nog intact is, slaagt er bijna niet in om zich in samenhangende bewoordingen te uiten, noch in hun innerlijk, noch naar de buitenwereld toe. Meestal zitten de woorden die deze schreeuw proberen te vertolken er helemaal naast.

Dat is des te meer onontkoombaar naarmate zij die het vaakst in de omstandigheid verkeren dat zij kwaad

ervaren, tegelijk degenen zijn die het minst het spreken machtig zijn. Niets is bijvoorbeeld erger, dan op een rechtbank een ongelukkige te horen stuntelen ten overstaan van een rechter die in sierlijke taal spitsvondige grapjes maakt². Het enige menselijke vermogen dat werkelijk belang heeft bij de openbare vrijheid van meningsuiting is, naast het verstandelijke, dit deel van het hart, dat schreeuwt tegen het kwaad. Maar omdat het niet in staat is zich uit te drukken, betekent de vrijheid er weinig voor.

Daarom moet eerst het publieke onderwijs zo zijn ingericht, dat het aan dit deel van het hart de optimale middelen kan verschaffen om zich uit te drukken. Vervolgens is er een overheidsgezag voor de openbare meningsuiting nodig, dat minder gedefinieerd wordt door vrijheid dan door een atmosfeer van stilte en aandacht, waarbinnen die zwakke en onbeholpen schreeuw zich kan laten horen. Tenslotte is er een institutioneel systeem nodig dat zoveel mogelijk die mensen, welke in staat zijn om deze schreeuw te horen en dat ook willen, en die hem echt ook willen begrijpen, op gezaghebbende functies benoemt.

Het is duidelijk dat een politieke partij die opgaat in de strijd om het krijgen of om het behoud van de regeringsmacht in deze schreeuw niets anders dan lawaai weet te onderscheiden³. Zij zal verschillend reageren al naar gelang dit lawaai het kabaal van haar eigen propaganda verstoort of, integendeel, het nog op doet zwellen.

Maar in geen geval is zij tot die tedere en begenadigde aandacht in staat die er de betekenis van zou kunnen onderscheiden.

Hetzelfde geldt in mindere mate voor organisaties die zo door de politieke partijen besmet zijn dat ze deze zijn

gaan imiteren. In dat geval wordt het openbare leven overheerst door het spel der politieke partijen. Dit gaat op voor alle organisaties, met inbegrip van de vakbonden en zelfs de kerken.

Het spreekt vanzelf dat zulke partijen en organisaties ook geen van alle een nauwgezet en intelligent gebruik van het verstand weten te maken.

Wanneer de vrijheid van meningsuiting feitelijk beperkt is tot de vrijheid van propaganda voor organisaties van dit soort, dan zijn de enige delen van de menselijke ziel die het waard zijn dat ze zich uiten, niet vrij om het te doen. Of zij hebben een oneindig kleine graad van vrijheid, nauwelijks meer dan ze in een totalitair systeem zouden hebben.

Welnu, aldus is het geval in een democratie waarin het spel der politieke partijen de verdeling van de macht reguleert, d.w.z. in wat wij, Fransen, tot nog toe democratie hebben genoemd. Want we kennen geen

- andere. Daarom moeten we iets anders uitvinden.

Hetzelfde criterium, op analoge wijze toegepast op welke openbare institutie dan ook, zal overal tot dezelfde onontkoombare conclusies leiden.

└ Dit criterium kan niet aan de persoon worden ontleend.

De verrassende schreeuw van pijn die het berokkenen van kwaad aan de diepten van de ziel ontlokt is niet iets persoonlijks. Om die schreeuw te doen uitbarsten is het niet voldoende om de persoon en zijn verlangens aan te tasten. Hij wordt alleen tot uitbarsting gebracht door de pijn die de gewaarwording van onrecht teweegbrengt. Hij vormt altijd, net zo goed bij de minste der mensen als bij Christus, een onpersoonlijk protest.

Heel vaak worden ook persoonlijke uitroepen van protest geuit, maar die betekenen niets: men kan er zoveel van uitlokken als men wil, zonder ook maar iets heiligs te schenden.

Dat wat heilig is, is niet de persoon. Verre van dat: het is datgene wat in een menselijk wezen onpersoonlijk is. Alles wat onpersoonlijk in de mens is, is heilig, en dat alleen.

In onze tijd, waarin de schrijvers en de geleerden zich zo wonderlijk de plek van de priesters hebben toegeëigend, erkent het publiek met een inschikkelijkheid die helemaal niet met rede gefundeerd kan worden, dat de artistieke en wetenschappelijke vermogens van een mens heilig zijn. Dit wordt algemeen als evident aangenomen, hoewel het er verre van is. Men denkt deze evidentie te funderen door aan te voeren dat het spel van deze menselijke vermogens tot één van de meest hoogstaande vormen van ontplooiing van de menselijke persoon behoort.

Vaak komt men eigenlijk niet verder dan dit. In dat geval is het eenvoudig om zich rekenschap af te leggen van de waarde van zo'n argument en van wat er uit voortvloeit.

Hier vloeit de in onze eeuw algemeen geworden levenshouding uit voort, die wordt uitgedrukt door de verschrikkelijke zin van Blake: 'Beter is het een kind in z'n wieg te verstikken dan om een onbevredigd verlangen in zichzelf in stand te houden.' Ook die levenshouding, die het concept van de 'ongegronde daad'⁴ in het leven heeft geroepen, is het resultaat hiervan.

Dat levert een wetenschap op waarin alle mogelijke soorten normen, criteria en waarden erkend worden, behalve de waarheid. Maar de gregoriaanse zang, de romaanse kerken, de *Ilias* en de uitvinding van de geometrie zijn voor de mensen door wie die dingen zijn heengegaan voordat zij ons bereikt hebben, bepaald geen gelegenheid geweest tot zelfontplooiing.

Het soort wetenschap, kunst, literatuur, filosofie dat alleen maar een vorm van persoonlijke ontplooiing is, vormt een gebied waarop schitterende en glorieuze successen behaald worden. Zij zorgen er voor dat sommige namen gedurende duizenden jaren onsterfelijk blijven.

Maar boven dat domein, ver erboven, door een afgrond van haar gescheiden, ligt een ander gebied, waar de dingen van de allereerste orde zijn gesitueerd. Deze zijn naar hun wezen anoniem.

Het is toeval als de namen van hen die er in zijn doorgedrongen bewaard zijn gebleven dan wel verloren zijn gegaan; zelfs als de namen wel bewaard zijn gebleven, zijn hun dragers in de anonimiteit opgegaan. Hun persoon is verdwenen.

De waarheid en de schoonheid wonen in dat domein van onpersoonlijke en anonieme dingen⁵. Dat domein is heilig. Het andere is het niet. Of als het heilig is, dan alleen zoals een gekleurde verfvlek dat zou kunnen zijn, als hij in een schilderij een hostie mag representeren⁶. In de wetenschap is de waarheid heilig. In de kunst is de schoonheid heilig. De waarheid en de schoonheid zijn onpersoonlijk. Dit alles is maar al te evident.

Als een kind een optelsom maakt en zich vergist, draagt de vergissing het stempel van zijn persoon. Als het op een volmaakte manier te werk gaat bij deze rekenkundige operatie, dan is zijn persoon afwezig.

De volmaaktheid is onpersoonlijk. De persoon in ons, dat is dat deel van ons dat zich vergist en zondigt. Alle inspanningen van de mystici zijn er altijd op gericht geweest om zover te komen dat er in hun ziel geen enkel deel meer zou zijn dat 'ik' zegt.

Maar in dat deel van de ziel dat 'ons' zegt, schuilt nog een oneindig groter gevaar.

De overgang naar het onpersoonlijke vindt slechts plaats door middel van een concentratie van zeldzame kwaliteit, die alleen mogelijk is in eenzaamheid. Niet alleen in feitelijke afzondering, maar ook in morele afzondering. Zij voltrekt zich nooit bij hem die zichzelf als lid van een gemeenschap, als deel van een 'wij' denkt.

De collectief levende mensen hebben geen toegang tot het onpersoonlijke, zelfs niet tot de ondergeschikte vormen ervan.

Een groep mensen kan zelfs niet eens een optelsom maken. Een optelsom kan alleen voltrokken worden in een geest die voor een ogenblik vergeet dat er nog andere geesten bestaan.

Het persoonlijke is tegengesteld aan het onpersoonlijke, maar er is een overgang van het ene naar het andere. Er is geen overgang van het collectieve naar het onpersoonlijke. Eerst moet een collectiviteit zich oplossen in afzonderlijke personen voordat de toegang tot het onpersoonlijke mogelijk is.

In dit opzicht participeert de persoon meer aan het heilige dan de gemeenschap.

Niet alleen heeft de gemeenschap niets van doen met het heilige, maar zij brengt ons bovendien ook nog op een dwaalspoor, doordat zij er een valse nabootsing van levert.

De dwaling die aan de gemeenschap een sacraal karakter toekent is afgoderij; in alle tijden en in alle landen is zij het meest verbreide vergrijp dat er bestaat. En de mens in wiens ogen alleen de ontplooiing van de persoon telt is zelfs helemaal de zin voor het heilige kwijt geraakt. Het is moeilijk uit te maken welke van de twee dwalingen ernstiger is. Vaak gaan ze in één en dezelfde geest een combinatie aan in verschillende dosering.

Maar de laatstgenoemde dwaling bezit minder energie en duurzaamheid dan de eerste.

Vanuit geestelijk standpunt bekeken was de strijd tussen het Duitsland van 1940 en het Frankrijk van 1940 voornamelijk een strijd tussen barbarij en beschaving, noch tussen het kwade en het goede, maar tussen de eerste dwaling en de tweede⁷. De overwinning van de eerstgenoemde verrast niet; zij is van zichzelf uit het sterkst.

De ondergeschiktheid van de persoon aan de gemeenschap is geen schandaal; het is een gegeven van mechanische, feitelijke orde, net als de ondergeschiktheid van het gram aan het kilogram op de weegschaal. De persoon is in feite altijd onderworpen aan de gemeenschap, tot en met in wat men zijn ontplooiing noemt.

Het zijn bijvoorbeeld juist die kunstenaars en schrijvers, welke het meest geneigd zijn hun kunst als ontplooiing van hun persoon te beschouwen, die in feite het meest onderworpen zijn aan de smaak van het publiek. Zo had Hugo er geen enkele moeite mee om de cultus van zijn ik te verzoenen met zijn rol als 'klankrijk echo'⁸.

Voorbeelden als Wilde, Gide of de surrealisten zijn nog veel duidelijker. Ook geleerden van een soortgelijk niveau hebben zich slaaf gemaakt van de mode – die nog veel meer macht over de wetenschap heeft dan over de vorm van de hoeden. Over elk van hen afzonderlijk heerst bijna souverein de collectieve opinie van de specialisten.

Als de persoon door de feitelijke natuur der dingen onderworpen is aan de gemeenschap, dan bestaat er met betrekking tot hem geen natuurlijk recht.

Zij die zeggen dat de oudheid de notie van het respect